

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/klj-2023-4.12>

ВСТУПНІ ПРОМОВИ ЯК СКЛADOVA ПРОЦЕДУРИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБСЯГУ ДОКАЗІВ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ДОСЛІДЖЕННЮ, ТА ПОРЯДКУ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теміров Черкас Мукаїлович,

суддя Середино-Будського районного суду Сумської області,

здобувач кафедри кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID ID: 0000-0001-6722-2829

У порівняння з Кримінальним-процесуальним кодексом України 1960 р. (далі КПК України 1960 р.) в діючому Кримінальному процесуальному кодексі України (далі КПК України) суттєвих змін зазнала процедура визначення судом обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. Зокрема, кодексом передбачене право сторін кримінального провадження проголосити вступні промови, де зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони.

Аналізуючи та підтримуючи позицію вчених щодо доцільності запровадження процедури судових промов у кримінальне судочинство, наведена точка зору, що їх реалізація на практиці має психолого-юридичне значення. В юридичному аспекті це проявляється у тому, що: а) на відміну від КПК України 1960 р. діючий кодекс не містить обов'язку прокурора оголошувати весь обвинувальний акт. Задум законодавця є зрозумілим, спрямований на прискорення кримінального процесу, нівелювання можливості сторони захисту затягувати провадження. Але, всі відомості про обставини кримінального правопорушення містяться в обвинувальному акті, єдиному документі досудового розслідування, який бачить суд на початку судового розгляду. Отже, оголошення прокурором його короткого викладу може не дати суду повного системного уявлення про вчинене діяння, не дозволить створити в його свідомості цілісну «картину» того, що відбулося, визначитися, які обставини кримінального провадження потрібно встановлювати; б) зміст судових промов дозволяє визначитися суду, чим будуть оперувати сторони при відстоюванні своєї позиції та з обсягом цих матеріалів, отже визначитися з обсягом доказів, що будуть досліджуватися та порядком їх дослідження.

У психологічному – роль промов полягає в тому, що: а) правильно побудована структура вступної промови та її вмiле піднесення аудиторії, дозволить заволодіти увагою присутніх, підніме авторитет виступаючого, що позначиться на результативності сприйняття іншими подальших його виступів, реплік тощо; б) сторони кримінального провадження у промові можуть акцентувати увагу на ключових моментах кримінального провадження, як то: правильності кваліфікації кримінального правопорушення, істотності порушень прав обвинуваченого під час досудового розслідування, наявності у сторін конкретних доказів на підтвердження їх точки зору щодо діяння тощо. У свою чергу це може вплинути на свідомість судді, «запрограмувати» його на більш ретельний аналіз питання, на яке зроблений наголос у промовах.

Висловлена думка відносно недоцільності розширення кола учасників судового провадження, які мають право на проголошення вступних промов.

Ключові слова: кримінальне провадження, вступні промови, обсяг доказів, порядок дослідження доказів.

Temirov Cherkas. Introductory speeches as a part of the procedure for determining the volume of evidence subject to research and the order of their research

In comparison with the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960 (hereinafter the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960), in the current Criminal Procedure Code of Ukraine (hereinafter the Criminal Procedure Code of Ukraine) the procedure for determining by the court the amount of evidence to be examined and the order of its examination has undergone significant changes. In particular, the Code provides for the right of the parties to criminal proceedings to make opening speeches, in which it is indicated with which evidence the party will confirm the circumstances cited by it, the procedure for examining the evidence, and the position of the party may also be indicated.

Analyzing and supporting the position of scientists regarding the expediency of introducing the procedure of court speeches in criminal proceedings, the point of view is given that their implementation in practice has psychological and legal significance. From a legal point of view, this is manifested in the fact that: a) unlike the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960, the current code does not contain the obligation of the prosecutor to announce the entire indictment. The intention of the legislator is clear, aimed at speeding up the criminal process, reducing the possibility of the defense party to delay the proceedings. However, all information about the circumstances of a criminal offense is contained in the indictment, the only document of the pre-trial investigation that the court sees at the beginning of the trial. Therefore, the announcement by the prosecutor of his summary may not give the court a complete systematic view of the committed act, will not allow him to create a complete "picture" of what happened in his mind, to determine what circumstances of the criminal proceedings need to be established; b) the content of the court speeches allows the court to determine what the parties will use when defending their position and the volume of these materials, thus to determine the volume of evidence that will be examined and the order of their examination.

In psychological terms, the role of speeches is that: a) a correctly constructed structure of an introductory speech and its skillful presentation of the audience will allow you to capture the attention of those present, raise the authority of the speaker, which will affect the effectiveness of others' perception of his subsequent speeches, remarks, etc.; b) the parties to the criminal proceedings in their speech may focus on the key points of the criminal proceedings, such as: the correctness of the qualification of the criminal offense, the significance of violations of the rights of the accused during the pre-trial investigation, the presence of concrete evidence by the parties to confirm their point of view regarding the act, etc. In turn, this can influence the judge's consciousness, "program" him for a more thorough analysis of the issue emphasized in the speeches.

An opinion was expressed regarding the impracticality of expanding the circle of participants in court proceedings who have the right to make opening speeches.

Key words: *criminal proceedings, opening speeches, volume of evidence, order of research of evidence.*

Постановка проблеми. У статті підданий аналізу початковий етап процедури визначення судом обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження, на якому сторони проголошують вступні промови. Висловлена думка щодо дієвості їх запровадження, структури, змісту, а також суб'єктного складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці кримінального процесу питанню вступних промов, з яких розпочинається процедура визначення судом обсягу доказів, що підлягають дослі-

дженню, та порядку їх дослідження була приділена увага таких вчених, як: І.В. Гловюк, Я.П. Зейкан, Є.С. Немчинов, І.І. Шепітько І. та інших юристів, які вивчали цю проблематику під різни кутом наукового зору, отже висловлювали різні думки щодо поняття, доцільності запровадження відповідної процедури.

Формулювання мети статті. Змістом статті є дослідження ефективності процедури визначення судом обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження у сенсі реалізації сторонами

кримінального провадження права на проголошення вступних промов. Висловлені власні міркування з окресленої проблематики, надані рекомендації, спрямовані на підвищення дієвості досліджуваної процедури.

Виклад основного матеріалу. Слід погодитися з вченими, які стверджують, що «визначення судом обсягу доказів, які необхідно дослідити в судовому розгляді (судовому слідстві), та встановлення порядку їх дослідження не повинно розглядатися як суто формальний момент судового розгляду. Від раціонального порядку дослідження доказів залежить ефективність судової діяльності, дотримання принципу розумних строків, забезпечення змагальності сторін, а відтак – і правильного встановлення фактичних обставин кримінального провадження, що є запорукою правильного застосування норм матеріального права» [1, с. 583].

У КПК України у порівняння з КПК України 1960 р. зазнав суттєвих змін процес визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. Подивимося у порівняльному аспекті на відповідну трансформацію законодавства, спробуємо оцінити її ефективність та висловити власне бачення з проблемних питань.

Так, за КПК України 1960 р. складовими процедури визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження у загальному вигляді були:

а) з'ясування головною думкою учасників судового розгляду про те, які докази треба дослідити, та про порядок їх дослідження;

б) постановлення ухвали (винесення постанови) про обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження. При цьому суд був вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового розгляду, визнати недоцільним дослідження доказів стосовно тих фактичних обставин справи та розміру цивільного позову, які ніким не оспорується, з'ясувавши при цьому добровільність та розуміння такої процедури (ст. 299).

Суд мав також повноваження допитати підсудного, якщо для вирішення питання щодо обсягу доказів необхідні були його показання.

Погляд на конструкцію діючої ст. 349 КПК України дозволяє виокремити такі етапи досліджуваної процедури:

а) вступні промови сторін кримінального провадження;

б) висловлення думки інших учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження після вступної промови сторони захисту;

в) визначення ухвалою суду обсягу доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження. При цьому суд був вправі, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорується, з'ясувавши при цьому розуміння змісту цих обставин, добровільність їх позиції, та наслідки відповідної процедури.

Щодо вступної промови, то кодексом узагальнено визначені її строки, які мають бути розумні, та зміст. А саме, в ній зазначається, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини, порядок дослідження доказів, а також може бути зазначена позиція сторони. Крім цього на нормативному рівні встановлена черговість промов та закріплено право сторін відмовитися від її проголошення, а також визначені дискреційні повноваження суду на випадок, коли проголошення вступної промови має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду.

Слід звернути увагу на той факт, що право сторін виступити із вступними промовами було закріплено в КПК України не одразу після набуття ним чинності. Лише Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4 жовтня 2019 року № 187-IX були внесені відповідні зміни [2]. Намагання з'ясувати задум законодавця щодо мети

запровадження таких новацій не дало розуміння з цього питання.

Так, у Пояснювальній записці до проекту Закону України № 1009 від 29.08.2019 р. лише зазначено, що до КПК України тривалий час не вносилися зміни, які мали б вирішити нагальні проблеми кримінального процесу і щодо яких давно був сформований вагомий суспільний запит та висловлювалися думки експертів, науковців та практиків. Більш того, Головне юридичне управління Верховної Ради у своїх зауваженнях від 19.09.2019 р. констатувало, що запропоновані зміни до ст. 349 КПК України щодо вступних промов не в повній мірі відповідають предмету регулювання цієї статті, яка присвячена визначенню обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження. Було наголошено, що обмеження щодо вступних промов, які передбачені у змінах до ст. 349 КПК України в редакції проекту, викладені без урахування положень ст. 3, 8 та 129 Конституції України [3].

У наукових колах щодо вступних промов сторін кримінального провадження теж висловлювалися певні, іноді полярні, судження.

Зокрема, Я.П. Зейкан, підтримуючи нововведення, висловив думку, що вступна промова є важливим інструментом для надання судді інформації про факти справи та питання, які ставляться під сумнів [4].

І.В. Гловюк, застосовуючи телеологічний спосіб тлумачення, робить висновок, що зміни до ч. 1 ст. 349 КПК України щодо вступних промов скеровані на більш широку реалізацію засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Між тим зазначає, що ряд техніко-юридичних формулювань, включаючи оцінні категорії, є складними для уніфікованого тлумачення, у зв'язку з чим зазначені норми можуть у певних кримінальних провадженнях своєї мети не досягти [5, с. 24–25].

Адвокат Т. Поповська наголошує, оскільки суд, маючи на руках лише обви-

нувальний акт і реєстр, фактично не знає справу, то дуже важливим є початок розгляду справи. Саме тому впровадження права проголошувати вступні промови забезпечило збалансованість сторін у кримінальному провадженні та реалізацію принципу змагальності вже на початку судового розгляду [6].

На думку Є.С. Немчинова вступні промови сторін кримінального провадження та судові дебати є формами вираження оцінки доказів. Проте, сама оцінка доказів здійснюється через ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та безпосереднє дослідження доказів під час судового розгляду. Результат такої оцінки відображається у правових позиціях учасників судового провадження та суду [7, с. 32].

Підтримуючи позицію вчених щодо доцільності запровадження процедури судових промов у кримінальне судочинство, вважаємо, що їх реалізація на практиці має психолого-юридичне значення.

В юридичному аспекті це проявляється у тому, що:

– на відміну від КПК України 1960 р. діючий кодекс не містить обов'язку прокурора оголошувати весь обвинувальний акт. Задум законодавця є зрозумілим, спрямований на прискорення кримінального процесу, нівелювання можливості сторони захисту затягувати провадження. Але, всі відомості про обставини кримінального правопорушення містяться в обвинувальному акті, єдиному документі досудового розслідування, який бачить суд на початку судового розгляду. Отже, оголошення прокурором його короткого викладу може не дати суду повного системного уявлення про вчинене діяння, не дозволить створити в його свідомості цілісну «картину» того, що відбулося, визначитися, які обставини кримінального провадження потрібно встановлювати;

– зміст судових промов дозволяє визначитися суду, чим будуть оперувати сторони при відстоюванні своєї позиції та з обсягом цих матеріалів, отже визна-

читися з обсягом доказів, що будуть досліджуватися та порядком їх дослідження.

У психологічному – роль промов полягає в тому, що:

– правильно побудована структура вступної промови та її вмiле піднесення аудиторії, дозволить заволодіти увагою присутніх, підніме авторитет виступаючого, що позначиться на результативності сприйняття іншими подальших його виступів, реплік тощо;

– сторони кримінального провадження у промові можуть акцентувати увагу на ключових моментах кримінального провадження, як то: правильності кваліфікації кримінального правопорушення, істотності порушень прав обвинуваченого під час досудового розслідування, наявності у сторін конкретних доказів на підтвердження їх точки зору щодо діяння тощо. У свою чергу це може вплинути на свідомість судді, «запрограмувати» його на більш ретельний аналіз питання, на яке зроблений наголос у промовах.

У рамках нашого дослідження вбачаємо за доцільне звернутися до питання відносно суб'єктного складу осіб, що можуть проголосити вступні промови. Діюче законодавство закріплює відповідне право виключно за сторонами кримінального провадження. Інші учасники судового провадження можуть висловити свою думку про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження після вступної промови сторони захисту (абз. 6 ч. 1 ст. 349 КПК України).

Порівнюючи нормативно закріплений зміст вступних промов та думки інших учасників судового провадження, можна побачити, що у вступних промовах зазначається:

- а) те, якими доказами сторона підтверджуватиме наведені нею обставини;
- б) порядок дослідження доказів;
- в) позиція сторони.

Думка інших учасників судового провадження в межах реалізації ст. 349 КПК України має містити інформацію щодо того:

- а) які докази потрібно дослідити;
- б) який порядок дослідження доказів.

Отже, можна зробити висновок, що вступні промови є більш ширшими за своїм змістом, ніж думка інших учасників судового провадження, включають у себе додатково такі складові, як: озвучування обставин, які сторона буде підтверджувати доказами, та власну позицію сторони у разі бажання її висловити.

Висловлюючи власну думку стосовно такої складової судових промов як «позиція сторони», зауважимо, що незрозумілою є її суть, оскільки прокурор на початку судового розгляду вже висловив свою позицію, яка окреслена в обвинувальному акті, його точка зору є зрозумілою.

Моніторинг положень КПК України свідчить про те, що в кодексі зустрічаються такі терміни як «правова позиція» (ст. 22 КПК України) та «позиція» (ст. 292, 349, 364, 419, 442). На наш погляд це не тотожні поняття.

Термін «позиція» походить від латинського слова «positio», і означає – «положення; твердження; точку зору; принципи, покладені в основу поведінки, дій кого-небудь, чого-небудь». У філософському розумінні позиція (внутрішня позиція) являє собою певну думку і відповідно дії (бездіяльність) людини у взаємовідносинах з іншими щодо конкретного об'єкту. Натомість «правова позиція» відображає відношення суб'єкта до правових явищ, яке ґрунтується на знаннях фактичних обставин, законодавства, що формує внутрішнє переконання особи і проявляється в його процесуальній поведінці та прийнятих рішеннях.

Отже, вбачається, що змістовне навантаження словосполучення «може бути зазначена позиція сторони», яке міститься в ст. 349 КПК України, полягає в загальному ставленні прокурора, сторони захисту до вчиненого діяння та його наслідків, винуватості особи, обвинувачення, що інкримінується, і необов'язково пов'язане з мотивуванням, аргументацією, оперуванням нормами права.

Стосовно ж доцільності надання права виступати в судових промовах й іншим учасникам судового провадження, як-то:

потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, цивільному позивачу та відповідачу та іншим, вважаємо логічним існування саме діючої конструкції, закріпленою наразі в ст. 349 КПК України. В обґрунтування такого висновку зазначимо, що участь вказаних суб'єктів у судовому розгляді не є обов'язковою. Також доволі часто вони не користуються своїм правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України, а деякі, наприклад, цивільний позивач, цивільний відповідач, обмежені у ньому в частині, що стосуються лише цивільного позову. Тому, можуть не бути обізнаними щодо всіх обставин кримінального провадження, а також усього масиву доказів, якими, будуть оперувати сторони доля доведення своєї позиції. Крім того, вирішення по суті питань, в яких зазначені суб'єкти провадження зацікавлені (щодо цивільного позову, спецконфіс-

кації, застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи тощо), повністю залежить від результату вирішення спору між сторонами відносно наявності у вчиненому діянні складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підводячи підсумок викладеному вище, можемо констатувати, що вступні промови сторони обвинувачення і сторони захисту на початку процедури визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження грають значну роль у забезпеченні прав учасників судового провадження на стадії судового розгляду. Подальший аналіз їх змісту, повноважень суду щодо реалізації права на проголошення вступних промов дозволить оптимізувати процедуру судового слідства у кримінальному провадженні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 4 жовтня 2019 року № 187-IX // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n90>
3. Зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради від 19.09.2019 р. до проекту Закону України №1009 від 29.08.2019 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1009&skl=10
4. Зейкан Я. 10 підказок щодо вступної промови адвоката <<http://www.hsa.org.ua/blog/10-pidkazok-shhodovstupnoyi-promovi-advokata/>> дата звернення 14.12.2019.
5. Гловюк І.В. Вступні промови в аспекті реалізації засади змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості // Проблеми теорії та практики кримінального провадження : матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.) / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), Л.В. Могілевський, М. Г. Щербаковський. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. 428 с.
6. Поповська Т. Сприйняття судом вступної промови, на жаль, поки що видається марною тратою часу // <https://lhs.net.ua/ua-spryiniattia-sudom-vstupnoi-promovy-na-zhalpoky-shcho-vydaietsia-marnoiu-tratoi-chasu-tetiana-popovska-advokat-iuryst-asters-ruvospryiatye-sudom-vstupitelnoi-rechy-k-sozhaleniyu-poka-kazhetsia-p/>
7. Немчинов Є.С. Участь прокурора у кримінальному процесуальному доказуванні під час судового провадження. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. універ. «Одеська юридична академія» Одеса, 2021. 229 с.

REFERENCES:

1. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. (2020). [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. (Kivalov, S.V., & Kravchenko. S.I. Eds.). Odesa: Phoenix. 924 p. [in Ukrainian]
2. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva» vid 4 zhovtnia 2019 roku № 187-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Improvement of Certain Provisions of Criminal Procedure Legislation" dated October 4, 2019 No. 187-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n90> [in Ukrainian]
3. Zauvazhennia Holovnoho yurydychnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady vid 19.09.2019 r. do proektu Zakonu Ukrainy №1009 vid 29.08.2019 r. «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva» [Remarks of the Main Legal Department of the Verkhovna Rada dated September 19, 2019 to the draft Law of Ukraine No. 1009 dated August 29, 2019 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Improvement of Certain Provisions of Criminal Procedure Legislation"]. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1009&skl=10 [in Ukrainian]
4. Zeykan, Ya. 10 pidkazok shodo vstupnoi promovi advokata [10 tips for a lawyer's opening speech]. Retrieved from <http://www.hsa.org.ua/blog/10-pidkazok-shhodovstupnoyi-promovi-advokata/> [in Ukrainian]
5. Glovyuk, I.V. (2021). Vstupni promovi v aspekti realizacii zasadi zmagalynosti storin ta svobody v podanni nimi sudu svoih dokaziv i u dovedenni pered sudom ih perekonlivosti [Introductory speeches in the aspect of implementation of the principle of competition between the parties and freedom in presenting their evidence to the court and in proving their persuasiveness before the court]. *Problemi teorii ta praktiki kriminalynogo provadjennya: materiali kruglogo stolu – Problems of the theory and practice of criminal proceedings: materials of the round table*. V.V. Sokurenko, L.V. Mogilevskiy & M.G. Sherbakovskiy (Eds.). Kharkiv: Kharkivskiy nacionalniy universitet vnutrishnih sprav [in Ukrainian].
6. Popovska, T. Spriynyattya sudom vstupnoi promovi, na jal, poki sho vidaetysya marnoyu tratoyu chasu [The court's reception of the opening speech, unfortunately, so far seems to be a waste of time]. Retrieved from <https://lhs.net.ua/ua-spryiniattia-sudom-vstupnoi-promovy-na-zhal-poky-shcho-vydaietsia-marnoiu-tratoi-chasu-tetiana-popovska-advokat-iuryst-asters-ru-vospriyatye-sudom-vstupytelnoi-rechy-k-sozhaleniyu-poka-kazhetsia-p/> [in Ukrainian]
7. Nemchinov, E.S. (2021). Uchasty prokurora u kriminalynomu procesualynomu dokazuvanni pid chas sudovogo provadjennya [Prosecutor's participation in criminal procedural evidence during court proceedings]. *Candidate's thesis*. Odesa: Nacionalnyi universitet «Odesyka yuridichna akademiya» [in Ukrainian]